

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

Жанровско-поетичка истраживања оностраног света

Данијела Поповић Николић, *Други свет: студије о демонолошким предањима и тужбалицама*. Ниш: Филозофски факултет, 2016, 163 стр.

Књига Данијеле Поповић Николић, под насловом: *Други свет: студије о демонолошким предањима и тужбалицама*, обухвата уводни текст и осам самосталних радова о два фолклорна жанра који, како ауторка у Уводу каже, формално нису блиски један другом, али обједињује их зависност од традиционалних представа „о односу живог и неживог, људског и демонског оностраног и оностраног – *другог света*“. Другим речима, може се рећи да и тужбалица и демонолошко предање настају на линијама „укрштања“ тих светова. Јер основу тужбалица, како ауторка показује, чине представе о загробном животу у оквирима којих се душа премешта у свет умрлих, што је увек опасно, па постоји низ мера, поступака и, у овом случају текстова које је неопходно обавити и изрећи да се преминули не би негде на том путу зауставио, односно да би се његов прелаз у тај свет обавио што безболније. А кад и ако до тога ипак дође, верује се, преминули остаје „на граници“, обитавајући као демон који, према представама колектива, угрожава постојање припадника света живих. И управо на тој граничној просторно-временској линији прожимања људског и нељудског, оностраног и оностраног – показује се у овој књизи – настају и живе и демонолошка предања. Другим речима, контакт људског бића с бићима граничних простора у предању је опасан, као што је, веровало се, опасан и додир са умрлим који се није упокојио. Публиковање радова у књизи под заједничким насловом „Други свет“ – а он наговештава основну тему ауторкиних размишљања која укључују човеков однос према оностраном и граници на којој се сусрећу и деле светови, и рефлексима тог односа у предању и тужбалици – показује се као високо мотивисано, а сами радови могу се посматрати и у ширем, културолошком контексту.

Књига се, дакле, састоји од две жанровско-тематске целине које чине радови о демонолошким предањима и тужбалици. Већа целина обухвата шест студија о предању, а мању (којом се књига затвара) чине две студије у којима ауторка анализира тужбалице.

Студије о демонолошким предањима из првог дела књиге већ својим насловима и поретком радова – „*Ал’ ово није бајка него истинито: дискурс верности у демонолошким предањима*“, „*Прилеже мрак на планине: прилог проучавању времена у демонолошким предањима*“, „*Од саг на натам да знаш: о спољашњем хронотопу демонолошких предања*“, „*У лево колено:*

псовка у демонолошком предању“, „У зеленом оделу: растиње и биље у демонолошким предањима“ и „Под крушком насред поља што је: крушка у српској усменој прози и традиционалној култури“ – имплицирају ауторкино бављење различитим димензијама ове категорије народне прозе. Али наслови такође упућују на покушај сагледавања у јединству различитих поетичких обележја демонолошких предања (и то од најопштијих ка посебним), која их издвајају у специфичну жанровску категорију. На овај начин студије скицирају до сада код нас ненаписану монографију о демонолошком предању, што је и најзначајнији иновативни домак истраживања Данијеле Поповић Николић у овој књизи.

На почетку књиге налази се, како је поменуто, рад под насловом „Ал’ ово није бајка него истинито: дискурс верности у демонолошким предањима“. У њему се ауторка бави начином приказивања стварности, односно веродостојношћу испричаног и стратегијама које казивач користи да би свој наратив учинио таквим. А то већ први део наслова, који представља цитат из приче, недвосмислено указује, док други његов део, који се именује као „дискурс верности“, то и експлицира, а детаљне анализе на вешто изабраним примерима и доследно спроведеном методологијом показују.

Следе два међусобно тесно тематски повезана рада у којима истраживач пропитује време-простор ове сложене категорије народне прозе, односно хронотоп приче и време-простор у оквиру којег она настаје и обликује се. Студије носе наслове: „Прилеже мрак на планине: прилог проучавању времена у демонолошким предањима“ и „Од саг на натам да знаш: о спољашњем хронотопу демонолошких предања“. Њима се, такође, у аналогно грађеним насловима: шифровани цитат из приче плус његово објашњење, алудира на природу анализиране грађе, али се и недвосмислено указује на предмет испитивања, што се даље анализама и показује. И то је поступак који ауторка следи у свим радовима, па су они и на овој линији повезани, што ову књигу студија чини још кохерентнијом.

У првом од два поменута рада у којима се испитује време-простор демонолошких предања, наиме, настоји се показати како је схватање о њима повезано с начином мишљења и осећања премодерног човека. Јер „у његовим представама, ове категорије су материјализоване“, „предметно-чулне“; оне, како ауторка даље каже, „одређују и уређују свет, људско и божанско постојање“. Време-простор, дакле, за човека премодерног доба, такође се исказује: оно је „погодно“ за неке радње, опасно за друге, па се поменути наративи, који су у премодерно стање, да тако кажем, укотвљени, одвијају у таквом окружењу које, аналогно свом семантичко-симболичком набоју, припада човеку или демону. Све то, илустровано примерима и запажањима о природи времена (и простора) у коме се демон појављује и нестаје и, како ауторка показује, кодирано је традиционалним мишљењем и сензибилитетом, а припада суштинским обележјима демонолошких предања.

У другој студији из оваквог тематског круга Данијела Поповић Николић се бави хронотопом као чиниоцем комуникацијског процеса у коме се ствара дело, а који се, наравно, разликује од време-простора у коме бораве ликови. Овај „спољашњи хронотоп“ у некој, рекла бих, идеалној ситуацији (коју истраживач тешко да може досегнути, пошто ретко присуствује стварном приповедачком процесу), обликује се у интеракцији казивача и слушаца, подједнако рефлектујући њихове представе, идеје, веровања, начин живљења, што се примерима, нарочито кад је у питању казивач, овде и покушава показати. Ауторка, наиме, између осталог, сматра да се интензивније присуство казивачевих искорака из наративног време-простора и обраћања слушаоцима (на кога се овде мисли?) у новијим записима демонолошких предања може објаснити потребом да они разумеју примљену информацију. Јер слушаоци, како се мисли, немају одговарајућа знања ни свест о веровању који су подлога приповеданом, па казивач евентуално „грешку у разумевању“ покушава да анулира поменути интервенцијама: „Приповедајући о стварима ‘којијех нема’ (али их је, за верујуће, било), он улаже више напора како би утицао на свест слушаца који ће у њихову истинитост веровати. Мера невероватног, с једне, и мера истинитости, с друге стране, у предањима морају се наћи на нивоу једне мерне скале, оне коју имају казивачи у замишљеној линији од не верујем преко сумњам до верујем.“ И у ту сврху, сматра се, казивач користи различите стратегије. „Позив публици да поверује у испричано израженији је уколико је дистанцираност публике према таквој тематици већа (или је тако доживљава казивач)“.

Студија под насловом „У лево колено: псовка у демонолошком предању“, која прати исту идеју насловљавања радова, посвећена је испитивању ове фолклорне врсте и њене позиције у демонолошким предањима. Псовка, како Данијела Поповић Николић наглашава, јесте функционална, будући да представља не само људски глас, као „најснажнији и најочљивији маркер овог света“, већ и садржај који гони демона, прво у „границе између ових светова“, а затим и даље, „како би се свако нашао на својој страни и напустио туђу“. Као једно од таквих средстава – заштитна, али и нападачка функција псовке – у демонолошким предањима остварује се, захваљујући звучном ефекту, и семантиком вербалног исказа, што је у раду вешто избраним примерима и минуциозним анализама и показано.

У два рада, који у рукопису ове књиге следе, ауторка се бави функцијама и значењима биља и растиња, односно њиховом симболиком у предањима. Првом студијом, под насловом: „У зеленом оделу: растиње и биље у демонолошким предањима“ настоји се обухватити разноврсност света флоре у основним наративним компонентама приче. Затим се показује шта присуство неке врсте или појединачне биљке/растиња у одређеним

тренуцима приче сигнализује, било да је реч о маркирању граничног простора, односно присуству демона или, на пример, закопаног блага и сл. При томе је, како анализе показују, систем биљних сигнализатора повезан с одређеним временским одредницама, односно хронотоп демонолошких предања је типизиран и уједно кодиран биљком, тако да активирање „једне његове компоненте може одредити и природу других“. У другом раду, под насловом: „*Под крушком насред поља што је: крушка у српској усменој прози и традиционалној култури*“, ауторка се фокусира на једну врсту растиња, крушку. И њено присуство у демонолошким предањима, како се показује, условљено је чињеницом да је ово дрво у српској културној традицији, као и у древним религиозним представама свето и демонско дрво, што ову категорију предања, као жанр усмене прозе, како ауторка показује, поново доводи у шири културни контекст.

Посматрано у целини, анализе које је Данијела Поповић Николић спровела у два рада о биљу и растињу показују, дакле, да они у предањима заузимају различите позиције и у одређеним сужејним моделима атрибуирају разне ликове, као и да поједина биљка, или њена врста, сходно веровањима и архаичним религиозним представама, с којима се, да тако кажемо, усклађују, у причи може задобити не само демонска, већ божанска обележја, односно да представља код за препознавање у култури којој припада.

У књизи се, затим, на њеном крају, налазе два рада посвећена тужбалицама које су у својој основи заокупљене односом живих и мртвих, односно релацијама које се у култури у најширем смислу одвијају између тзв. овог и оног света. Студије носе наслове: „*Мој стабор међу борје: о мотиву бора у тужбалицама*“ и „*Тако тужи са Гајтана вила: усмена тужбалица и погребна обредност у народним партизанским песмама*“, тако тематски спајајући елементе архаичног и модерног поимања света, што се увек налази макар на маргинама истраживања ауторке ове значајне књиге. И на овај начин Данијела Поповић Николић је непрестано на просторима поезике жанра, али и њихове функционализације у култури, усуђујем се рећи и обрнуто.

У првој студији, која иначе анализама превазилази оквире наслова, Данијела Поповић Николић, наравно, истражује представу бора у тужбалицама. Тиме она не само мотивски увезује овај рад са студијама посвећеним свету флоре у предањима, већ даље имплицитно указује на могућност посматрања целокупне усмене песничке традиције на аналогној културној матрици. Истовремено указујући на реализацију овог мотива у номинацији покојника, као и поетским сликама бора на гробу или месту погибије ратника, ауторка размиче оквире својих истраживања ове теме. И даље, како сама каже: „Тужбалицу карактеришу вантекстуалне везе (тесно је повезана са погребним обредним манифестацијама).“ Дакле, „у раду је пажња посвећена митско-религиозним и магијским представама које чине основу

веровања о животу после смрти. Символика која бор одређује као бесмртно, вечозелено дрво, одразила се и на појаву и позицију мотива бора у вербалном тексту погребног обреда.“

Књигу затвара студија о партизанским тужбалицама из јужне Србије, које су настајале и изводиле се за време и непосредно после Другог светског рата. У грађи којом се бави, ауторка настоји да ову врсту песме дефинише у односу на тзв. класичне облике тужбалице. Испитујући их поредбено с тачке гледишта садржине, поетике, функционализације, рецепције, ауторства, Данијела Поповић Николић показује да је у новијим облицима „насупротив водећој идеологији и новим друштвеним околностима, било места за теме и мотиве који су се преплитали са питањима народне религије“ и могли опстати у новом тексту, али истражује у коликој је мери „поезија која је певала о смрти партизанских јунака и војсковођа, могла обликовати мотив смрти и умирања који би био ван оквира паганско/хришћанских представа о човеку и завршетку његовог живота“. Другим речима, рефлексии традиције препознатљиви су у тексту, сликама (рефлексии на сеновите биљке), структури, у понашању, елементима обредности, али је приметан и отклон од обредног понашања (свест о потреби укидања свеће и крста, на пример). Показало се, дакле, да је „у партизанским песмама остало сачувано старо језгро усменог обичајног песништва“, да су песме певане у народу и за народ и да се веза с традицијом у „кључном тренутку у човековом постојању није могла лако ‘укидати’“, „деловање и мишљење које је негирало коначност и обезбеђивало наставак живљења у неком другом свету и некој другој форми“ је и даље опстајало.

Треба напоменути да је истраживање Данијеле Поповић Николић спроведено преваходно на грађи која представља новије записе друге половине 20. и почетка 21. века (што у српској фолклористици није честа појава). Грађа, којој је ауторка приступила зналачки, изненађује својом разноврсношћу, обимношћу, уметничким и сазнајним донетима и у њеним истраживањима се показала провокативном и продуктивним, нарочито у сучељавању са класичним облицима предања и тужбалице чије је познавање, овде такође показано, на завидном нивоу. Данијела Поповић Николић, уз то, како анализе у књизи показују, познаје и користи најважнија сазнања савремене науке (у оном обиму у којем је то нужно за теме којима се бави), а која се тичу књижевне науке, историје и теорије фолклорних жанрова које анализира, историје религије, културе и културологије уопште. Њена књига *Други свет: студије о демонолошким предањима и тужбалицама*, иако невелика обимом, стога је веома важна за књижевна и фолклористичка истраживања не само у Србији, већ из изван ње.

проф. др Зоја Карановић
Е-пошта: zojanko@stcable.net

Померање маргине¹

Бранко Златковић, *Мале приче о Вуку Караџићу (од 1787. до 1824)*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2015, 225 стр.

Књига Бранка Златковића *Мале приче о Вуку Караџићу (од 1787. до 1824)* објављена је 2015. године у издању Института за књижевност и уметност у оквиру едиције Српско усмено стваралаштво. И поред тога што је о животу и раду Вука Стефановића Караџића написан велики број студија, аутор је успео да пронађе ново и оригинално исходиште на које упућује синтагма „мале приче“ из наслова. Златковић користи усмене и писане изворе, мемоарску и путописну грађу, биографске и аутобиографске белешке, анегдоту и шаљиву причу, усмену и писану историју, домаће и стране изворе како би на другачији начин сагледао Вука. Истовремено, испитује и културолошку студију о друштвеним превирањима и стању у деветнаестовековној Србији. Монографија је другачија управо по преклопљеном представљању индивидуалног и колективног, кроз интересантну, често и духовиту, махом анегдотску грађу.

Тематика Златковићеве монографије знатно је сложенија од онога што се насловом сугерише. Нити су приче у њој заиста мале (иако је јасно да је реч о референци на Вукову категорију „малих прича“), нити говоре само о Вуку. Вук је истакао да је највеће потешкоће имао приликом сакупљања једноставних облика и кратких говорних форми јер се они заправо и не изводе, већ су део свакодневног говора и потребно их је приметити током разговора. Сличан је и задатак прикупљања такозваних малих прича са маргина великих историјских догађаја. Управо ти догађаји, на чијем фонду аутор интерпретира Вуков живот и рад, обезбеђују студији широк историјски контекст. Историјска слагалица великих димензија састављена је од малих прича као делића који се међусобно уклапају у логичан и складан поредак.

Анегдотска биографија није само повест индивидуе. У њеном фокусу свакако је Вук, али се кроз ову фигуру преламају социокултурне и политичке прилике, најпре у Србији, а затим и у ширем европском контексту. У Златковићевој монографији Вук је средиште око ког се групишу анегдоте

¹ Приказ је део резултата рада на пројекту *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду* (бр. 178011) Института за књижевност и уметност у Београду, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, на који је ауторка укључена као стипендиста Министарства.

везане за савременике и сараднике, као што су Доситеј Обрадовић, Саво Мркаљ, Јернеј Копитар, Сима Милутиновић Сарајлија и други, а посебно су интересантна Вукова познанства и на нов начин осветљени односи са великим личностима западне и источноевропске културе. Како се у књизи хронолошки прате Вуков живот и кретање, обухваћени геокултурни простор такође је веома широк.

Једну димензију студије чини комплексна слика друштвено-историјских и културних прилика. У њима аутор препознаје кључне тренутке Вуковог приватног живота који формирају другу, од прве нераздвојиву димензију. У Златковићевој интерпретацији изабрани догађаји приказују Вука из другачијег угла, те се фокус помера на суочавање са неоствареним обећањима, личне и пословне фрустрације, егзистенцијалне проблеме узроковане лошим материјалним стањем, сналажење у политичким и дипломатским водама, изостанак подршке институција, дволичност пријатеља, осуду од стране противника, љубавни и брачни живот, здравствене проблеме, раскорак између очекивања и немогућности њиховог остварења у датим приликама.

Ова књига далеко је од једноставне збирке анегдота о Вуку јер отвара важна питања односа усмене и писане културе кроз сагледавање Вука као усменог приповедача, Вука као јунака усменог приповедања, али и Вука као носиоца писане културе. Анегдота, у наслову поетски названа малом причом, у овој студији схваћена је на модеран начин – као фолклорна форма која не мора бити нужно усменог порекла. Неке од наведених анегдота преузете су из писаних извора који су потекли од Вукових сарадника, друге се пак приписују самом Вуку, те се кроз овај феномен отвара сложена проблематика књижевног јунака као извора фолклора о самом себи. Занимљиво је да Вук наступа као онај ко говори о појединим догађајима којих се заправо и не сећа, иако је учествовао у њима. На пример, он савременицима приповеда анегдоте везане за сопствено рођење, које је свакако морао чути из других извора, превасходно од оца, али и других сродника. На овај начин Вук успоставља ланац усмене комуникације и сам учествује у преношењу фолклора, па ова књига показује како и сами фолклористи могу постати део традицијске културе.

Мада је највећи део догађаја о којима је у овој књизи реч био познат, њиховим повезивањем у кохерентан наратив добијено је ново значење, на шта делимично утиче и ауторова одлука да студија не буде подељена на поглавља. Сама грађа инкорпорирана је у основни текст студије, комбинована са анализом и интерпретацијом, па управо тај начин представљања чини ову књигу пријемчивом и за шири читалачки круг. Томе доприноси и ауторов таленат за приповедање који не утиче на задржавање научне позиције.

Фокусирајући се на грађу која је до сада перципирана као периферна, на приче које би могле бити окарактерисане као споредне у односу на оне које се баве преломним историјским догађајима, аутор показује да ниједна прича није суштински мала. Монографија Бранка Златковића о Вуку Караџићу кроз сагледавање малих форми дотиче се проблематике односа усмене и званичне историје, приватног и јавног живота, појединца и система, културе и политике, националног и европског, преплитања усмене и писане културе, тежећи да ове феномене представи у испреплетаности и нераздвојивости, како је о њима у савременој науци једино и могуће говорити.

МА Марина Младеновић Митровић
Институт за књижевност и уметност, Београд
Е-пошта: marinamladenovic@hotmail.com

Женска биографска прича

Ankica Dragin, *Životna priča kao metod beleženja rodних aspekata istorije žena: Mađarica sa Telepa*. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova, 2015, 170 str.

У монографији Анкице Драгин *Животна прича као метод бележења родних аспеката историје жена: Мађарица са Телепе* анализирани су кључне одлике искуства жене из специфичне етничке и верске заједнице (Вероне Уборњи, Мађарице са Телепе, хришћанске реформатске вероисповести), које је забележено методом животне приче на матерњем језику саговорнице, а у односу на феномене родности, односно патријархата. Примена метода животне приче у великој мери се заснива на ауторкиним искуствима стеченим у оквиру пројекта *Животне приче жена у Војводини* Женских студија и истраживања у Новом Саду.

Полазиште за истраживање представља редигована верзија разговора са саговорницом који је вођен 2011. године на мађарском језику, али на локалном говору Новог Сада. Разговор је у монографији дат у двоструком преводу на српски језик: на локални српски говор града Новог Сада (у аналитичком делу књиге) и на стандардни српски језик у транскрипту разговора као целине (у прилогу). Нажалост, оригинални транскрипт разговора на мађарском језику није могао бити укључен.

Након уводног поглавља следи опис примењене методологије (животна прича, феминистички приступ, етнографски метод и метод лингвистичке антропологије). У централном поглављу анализиран је емпиријски материјал (кратка биографија, ставови о раду, школовању, породици, слободном времену, здрављу, ауторитетима, прошлости и садашњости). Наредна поглавља посвећена су језичким и паралингвистичким одликама дискурса саговорнице, тј. резултатима обављене анализе.

У студији анализирана животна искуства Вероне Уборњи слична су искуствима жена која су објављена у књизи Свенке Савић и Веронике Митро *Животне приче Мађарица у Војводини* (2006), посебно онима из прича жена које су рођене и/или су већи део живота провеле у Новом Саду, односно на Телепу. Саговорничино сећање сведочи о потенцијалу метода животне приче који делује од појединачног ка општем, тј. полазећи од нивоа личног и појединачног, различитог и динамичног, деконструира „општа друштвено-политичка места“ – догађаје и појаве које се са историјске дистанце најчешће поимају као неупитне и општеприхваћене. Анализирана животна искуства специфична су за војвођанску, односно новосадску (и

уже – телепску) мађарску заједницу и вернице/вернике Хришћанске реформатске цркве.

Вишеструки нивои анализе, који не само да захтевају примену различитих методолошких поступака (од теренског истраживања до дубинског читања идеолошких детерминанти дискурса и дијалога, на пример) него и познавање различитих научних теорија, формирају складну целину која, на примеру биографске приче, одлично описује бројне димензије односа рода и етницитета. Ауторка суверено влада аналитичким инструментаријумом студија рода, дискурс анализе и културне антропологије, а приложена библиографија сведочи о добром познавању рецентне научне литературе која се бави мађарском заједницом у Србији и њеним друштвеним контекстима.

Студија Анкице Драгин резултат је ауторског теренског истраживања обављеног у складу с етичким захтевима за добијање ове врсте емпијског материјала. Аналитички део у методолошком смислу комбинује поступке студија рода, антрополошке лингвистике, културне антропологије и усмене историје. Посебно треба указати на документарну вредност монографије као извора за културу сећања на социјализам, али и за специјализована истраживања у домену радне етике, етнологије/антропологије града (односно предграђа) и усмене историје. Додатни документарни значај дају и фотографије из породичног албума Вероне Уборњи којима је књига опремљена. На завршетку фолклористичког читања ове књиге, написане одличним стилем, остаје осећај да је неопходно да се појави и њено мађарско издање.

др Биљана Сикимић
Балканолошки институт САНУ, Београд
Е-пошта: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Прочитати слику у дрвету

Немања Радуловић. *Слике, формуле, једноставни облици*. Београд: Чигоја штампа, 2015, 233 стр.

Први утисак који на читаоца остављају студије Немање Радуловића тиче се изузетне ауторове ерудиције, ненаметљиве и софистициране. Захваљујући њој радове у овој књизи одликује готово енциклопедијски карактер: аутор објашњава кључне термине, упућује на значајне теоријске поставке и њихове представнике, региструје трансформације одређених идеја, њихове утицаје и развој, дефинише своје методолошке позиције и слично. У зависности од статуса појаве којом се бави (од примарног или секундарног значаја за истраживање), представља мање или више исцрпне историје рецепције и проучавања. Све то омогућено је систематским, студиозним и дуготрајним проучавањима изузетно обимне и разноврсне литературе, оне која не припада једино оквирима фолклористике, историје и теорије књижевности, напротив. Ставови које аутор заступа резултат су суптилног промишљања, утемељени и јасни, критичка дистанца је увек образложена, полемика рационална, са изношењем релевантних ставова, уз уважавање другачијег мишљења. Такво поступање можда најбоље илуструје реченица којом Н. Радуловић у уводној студији квалификује један од могућих начина истраживања феномена визуелности: „Можда се пре ради о промени угла гледања него о превредновању појмова. Такав угао не искључује друге приступе него са њима формира вишедимензионалан приступ текст“ (стр. 48).

Књигу чине следеће студије: *Визуелни карактер усмене формулативности, Дрво света. Визуелна формула и поетика жанрова, Ноћас ће миш и мачка заједно спавати. Прилог поетици малих форми, Подводна митологија у слици света савременог езотеризма, Необогумилство: историја и митологија*. Њеним додатком треба сматрати *Уводне напомене, Предметни индекс, Напомену и Белешку о аутору*.

У раду под насловом *Визуелни карактер усмене формулативности* Н. Радуловић истражује слику као битну компоненту усмене формуле. Слика се може уочавати на различитим нивоима текста – од формуле, делова формуле, низа стихова до текста као целине. Може се реализовати у свим жанровима, усклађена са њиховом поетиком. Основни услови за регистровање слике као формулативне категорије, без обзира на то у којим се нивоима текста уочава, јесу поновљивост и припадност фонду традиције. Предложена је употреба термина *визуелна формула*, односно *формула у*

ширем значењу. Радуловић указује на развојне форме доживљаја визуелности – од описа ка истраживању технике описа, говори о поређењу филмских поступака са техником епског приказивања, региструје различите приступе значењу појма визуелно и, издвајајући свој приступ из доживљаја усменог као текста, упућује на потребу посматрања феномена визуелног у контексту усменопоетског језика као таквог, повезивања визуелног и формулативног. Сажет преглед визуелних формула у усменим жанровима далеко је од таксативног ређања слика. Напротив, примери се региструју, анализирају, истиче се степен „еластичности“ визуелног. У раду је заступљена теза о *спремишту традиције* (Лаури Хонко) сачињеном од форми које прелазе из жанра у жанр, прилагођавајући се сваком од њих, или, у другом случају, припадајући само одређеном жанру. Региструјући аспект визуелног у нивоима памћења (памћења колектива и индивидуе која обликује и изводи дело усмене књижевности), аутор упућује на приступе у којима запажену позицију има истицање мнемотехничког карактера слике. Поред непосредне слике, важну улогу у процесу имају секвенцијалност, ређање и повезивање одређеним редоследом, као и посебна техника памћења. У складу са истраживачким поступцима, типичним за приступ проблемима којима се бави, Немања Радуловић ни завршни део рада (посвећен правцима могућих проучавања) не исцрпљује низањем: помен готово сваког од потенцијалних истраживања праћен је сажетим објашњењем, примерима који илуструју значај и слично. Ова се обимна студија може сматрати изузетно важном за савремена приступања истраживању једног од темељних питања технике и теорије усменопоетског стварања. Аналитичко-синтетичко језгро распоређено је у оквиру следећих подналова: *Уводне напомене: теорија формуле и њена ревизија; мултиформа, Предлог: визуелно схватање формуле, Истраживања; визуелност епике; визуелно и фолклор; визуелно и формулативност, Кратак преглед визуелних формула у српској усменој традицији, Меморија и мнемотехника: а) Визуелност памћења и културно памћење; б) Важност слика пута и кретања; в) Умеће памћења – паралеле; г) Паралеле, Предлози за даље истраживање.*

Слика дрвета на чијим опозитним границама (врху и корену) бораве орао и змија који се сукобљавају посматрана је у раду *Дрво света. Визуелна формула и поетика жанрова* и анализирана као визуелна формула карактеристична за различите усмене жанрове (мит, бајка, лирска песма, прича о животињама, басна) и традиције (словенска, индијска, античка). Пратећи статус ове слике у поменутих облицима, између осталог и преко елемената времена, простора, актера, Немања Радуловић показује како ментална представа (ментални космограм) дрвета света постоји и трансформише се у складу са поетиком жанрова у којима се налази, у појединим примерима зависећи од културних и религиозних матрица. Одређујући је као визуелну формулу, будући да се у усменууметничким и писаним текстовима који

су послужили као грађа појављује независно од метричких или синтаксичких законитости, аутор упућује на њену флескибилност и способност прилагођавања контексту културе. Њена „егзистенција“ и адаптација у оквиру различитих усмених жанрова посредно показује и основне карактеристике поетике датих жанрова, открива и „специфичан доживљај света који разликује мит од бајке или лирске песме“ (стр. 75). Да радове Н. Радуловића одликује пружање ширег контекста проучаваних појава, изузетно функционалних и информативних пасажа (чак и кад би се посматрали као самостални сегменти) показује у овом раду нпр. део о индијским причама о животињама и њиховим паралелама са европском басном (регистроване су разлике, специфичности, али је запажено и оно што их чини повезаним – животињски свет платформа је за приповедање о људима, њиховој природи и релацијама у друштву, мудрост и поруке усмерене су ка разумевању, прихватању и употреби у свакој новој сличној околности).

Проблемом формуле и одређивања жанровских карактеристика које утичу на обликовање елемената књижевног „текста“ аутор се бави у раду *Ноћас ће миш и мачка заједно спавати. Прилог поетици малих форми*. Компаративним приступом истражују се искази у чијој је основи апострофирање заједништва представника животињског света, супротстављених и непријатељских, заједништва у коме су њихове основне улоге (ловац : ловина) маргинализоване и негиране. Стилско средство адинатон посматра се у различитим традицијама, усменој и писаној (античка, старохебрејска), анализирају се његове функције и варијанте. Сам израз *ноћас ће миш и мачка заједно спавати* пореди се са тзв. временским пословицама, изрекама, фразеологизмима, али се истиче и његова специфичност и самосвојност, истражује могућност утврђивања припадности одговарајућем жанру. Анализа и одређивање жанровске припадности овог исказа показује у коликој мери коначно обликовање зависи од поетичких законитости датог жанра, као и, са њима усклађене, формираних слике света.

Прецизно дефинисање предмета истраживања, методологије и циљева, као и основних термина (са упућивањем на различите могућности њиховог тумачења) одликује и рад *Подводна митологија у слици света савременог езотеризма (Теозофија, Њу ејџ, Пут леве руке)*. Будући да се бави феноменом представе о потонулим световима у неколиким облицима савременог езотеризма, Радуловић упућује читаоца у основне одлике ових учења. Одговарајуће информације (представници, научна рецепција, карактеристике) нису само представљене, оне су систематично изложене, јасне и мултифункционалне. И овај Радуловићев рад препознатљив је по динамичном излагању, повременој децентној иронији, обиљу података који сведоче о познавању ширих сфера религиозног мишљења, науке о њима, поп културе итд. У представљање и анализу акватичких наратива (тема-

тика пропасти света, мит о Атлантиди и њеном повратку, бића на дну воденог пространства и слично) укључени су сегменти о процесу преобликовања научних, емпиријских података у оквирима разних езотеричних учења. Аутор запажа како се одговарајући наративи усклађују са основним представама поменутих езотеријских рукаваца и сведоче о примеру веома живог „унутрашње-езотеријског дијалога“. Нарочито су инспиративни сегменти посвећени анализи утицаја књижевних текстова Х. Ф. Лавкрафта на учења појединих магијских покрета.

Врло функционалним уводом, посвећеним разним питањима која се тичу богумилског покрета – са позиција историје и историје религије, започета је студија *Необогумилство: историја и митологија*. Аутор се бави досадашњим проучавањима богумилског покрета и представља неке од важних тема: везе богумилства са старим и новим религиозним и езотеријским учењима, однос појмова гноза и гностицизам, територијална распрострањеност и путеви ширења богумилства, социјални статус богумила и тако даље. Поред тога, бави се и научном рецепцијом, упућујући на утицај друштвено-политичких и идеолошких ставова типичних за период у коме настаје одређено истраживање. Истовремено, читалац бива упознат са проблемом приступа богумилизму са позиција различитих наука (историографије, историје религије, антропологије), као и са тезама о могућем утицају савремених езотеријских покрета на неке од поменутих наука (историографија). Радуловић избегава једноставно „ређање“ теорија и научних, као и квазинаучних, ставова: систематизује их према одговарајућим темама и излаже своје ставове о рецепцији ове проблематике (видети нпр. коментарисање тзв. антисекташке литературе, стр. 159). У средишту ауторовог интересовања налази се, свакако, феномен необогумилства (поред осталог, нпр. однос савремених езотеријских учења према богумилству као гностичком претку, једној од карика у „ланцу преношења гнозе“). Делови ове студије обликовани су према следећем моделу макро/микро-структуре: у оквиру сваког сегмента (*Универзално бело братство – Бугарска; Позив на обнову – случај Протић; Необогумилство данас; Береславски*) региструје се историјат покрета, основне карактеристике учења и однос према богумилству, научна рецепција, типови утицаја (култура, религија), ширење на друге просторе и слично. Радуловић анализира појаве, издваја карактеристике којима се одређене идеје у оквиру езотеријских учења ослањају на богумиле или се са њима повезују, указује на нове слојеве, условљене културним, политичким, друштвено-историјским околностима. Прецизно, научнички дистанцирано, утемељено, јасно. Поред тога, када се чини неопходним, он пружа праве мале историјате одређених тема којих се дотичу поменута учења. Теме се прате кроз више нивоа – од изворних (књижевних, религијских), преко гностичких списа до текстова модерне књижевности и савремених религијских покрета (видети нпр. тему

постања, стварања света и човека; преображаја, трансформације духа и унутрашњег сунца). Аутор у сваком сегменту посвећује пажњу историји рецепције, указује на различите приступе проблемима (од научних до популарних), на њихов карактер (полемика, апологија...) итд. Управо захваљујући изузетној ауторској обавештености, систематском излагању и јасним закључцима, читалац се сналази у идејним сферама савремених езотеријских покрета и група, које понекад представљају праве мале конгломерате адоптираних и адаптираних елемената богумилских, гностичких и разних других учења.

Радове у овој књизи на својеврстан начин повезује насловна страна. На њој је асирски рељеф на коме је представљено дрво нара у функцији дрвета живота, у чијем је врху сунчани диск са крилима и антропоморфном представом асирског божанства. Мотиви дрвета, божанства у представи сунца и орла, доброг/злог бога отварају и затварају, повремено и прожимају изузетно сложену Радуловићеву расправу о древним представама и симболима, њиховој деривацији и трансформацији у књижевности, уметности и религијским учењима.

Изузетно значајна награда „Миле Недељковић“ додељује се најбољем остварењу из области савремене српске науке о фолклору (етнологија, антропологија, усмена књижевност, етномузикологија). У 2016. години додељена је професору Немањи Радуловићу за књигу *Слике, формуле, једноставни облици*.

проф. др Данијела Поповић Николић
Филозофски факултет Универзитета у Нишу
Департаман за српску и компаративну књижевност
Е-пошта: danijela.popovic@filfak.ni.ac.rs